

Svensk rättspraxis

Vattenrätt och miljöskydds rätt 1981–1993

Av justitierådet LARS K. BECKMAN

1918 års vattenlag har den 1 januari 1984 ersatts av vattenlagen (1983:291). I denna rättsfallsöversikt används förkortningen VL för att ange den nya lagen. Rättsfall som avser tillämpningen av 1918 års vattenlag och som fortfarande har aktualitet redovisas vid motsvarande paragraf i VL.

Översikter av vattenrättslig praxis har tidigare publicerats i SvJT för tiden fr. o. m. ikraftträdandet av 1918 års vattenlag t. o. m. år 1980. Samtliga översikter har författats av justitierådet Per Bergsten (se SvJT 1959 s. 673, 1964 s. 695, 1970 s. 43, 1977 s. 198 och 1981 s. 602). Denna översikt omfattar liksom de två närmast föregående översikterna (se SvJT 1977 s. 198 och 1981 s. 602) även tillämpningen av lagen (1970:244) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar samt miljöskyddslagen (1969:387). Här redovisas även rättsfall angående lagen (1976:839) om statens va-nämnd och miljöskadelagen (1986:225).

Det kan tilläggas att det inte finns några rättsfall att redovisa i fråga om lagen (1976:997) om vattenförbund.

Vattenlagen

2 kap. Rådighet över vatten m. m.

5 § För att få utföra ett vattenföretag skall företagaren enligt 2 kap. 1 § VL ha rådighet över vattnet inom det område där företaget skall utföras. Sådan rådighet tillkommer enligt 2 § fastighetsägaren men kan enligt 3–6 §§ tillkomma andra än fastighetsägaren. Enligt 5 § första stycket 1 tillkommer sådan rådighet staten, kommuner och vattenförbund för att utföra sådana vattenföretag som är önskvärda från hälsosynpunkt eller allmän miljövardssynpunkt eller som främjar fisket (jfr 2 kap. 9 § 1918 års vattenlag). Med stöd av 8 kap. 1 § första stycket 6 VL kan den som utför ett vattenföretag som avses i 2 kap. 5 § första stycket ges rätt att utföra anläggningar eller åtgärder på fastigheter som tillhör någon annan och ta i anspråk mark härför.

I *NJA 1993 s. 331* ansökte Norsjö kommun om tillstånd bl. a. att anlägga en överfallströskel i Norsjöån och att med den reglera vattenståndet i Norsjön. I ansökningen angav kommunen att avsikten var att träffa avtal med de markägare som berördes av det sökta företaget. Vattendomstolen meddelade tillstånd till företaget och antecknade i domslutet att tillståndet gällde endast under förutsättning att kommunen genom avtal om servitut, nyttjanderätt eller genom annat avtal förfogade över de mark- och vattenområden som berördes av det meddelade tillståndet. HD undanröjde vattendomstolens, av vattenöverdomstolen fastställda, dom och återförvisade målet till vattendomstolen för ny behand-

ling. HD konstaterade att kommunens talan fick anses stödja sig på 5 § första stycket 1. Denna fråga hade inte klarats ut tidigare och vattendomstolen hade på anmodan av HD avgett yttrande bl. a. rörande kommunens behörighet att ansöka om vattenföretaget i fråga. HD anförde vidare att ingenting hindrar att företagaren i ett fall som det förevarande avstår från att söka utverka särskild tvångsrätt enligt 8 kap. VL och i stället söker träffa frivilliga uppgörelser med sakägarna. Med hänsyn till att rådigheten över vattnet är en processförutsättning som domstolen självmant skall beakta (se NJA II 1983 s. 69) måste enligt HD dessa uppgörelser i så fall vara träffade redan i samband med ansökningen om tillstånd till företaget. Vattendomstolen hade emellertid i strid med det sagda tagit upp ansökningen till prövning och därtill meddelat tillstånd till företaget. HD anförde avslutningsvis att en följd av detta blivit att tillståndet kommit att förenas med det angivna villkoret, vilket saknar stöd i lag (jfr NJA 1970 s. 455 och SvJT 1977 s. 200).

6 § Den som äger strand vid annans vattenområde har enligt 2 kap. 6 § VL rätt att för sin fastighets behov ha mindre brygga, båthus eller någon annan sådan byggnad vid stranden, om inte vattenområdets ägare genom byggnaden lider skada av någon betydelse (jfr 1 kap. 3 § 1918 års vattenlag samt NJA 1949 s. 738 och SvJT 1959 s. 673).

Av *NJA 1982 s. 653*, som avsåg 1 kap. 3 § 1918 års vattenlag, framgår att strandägarens rätt att disponera över vattenområdet i princip inte går utöver vad en äganderätt till vattenområdet utanför stranden, bestämd enligt vanliga gränsdragningsnormer, skulle ha medfört för strandägaren. Vattenbyggnaden får alltså inte förläggas så att den också sträcker sig in på ett vattenområde som hör till en annan fastighet än den som gränsar till stranden (se Rolf Strömberg, *Vattenlagen med kommentarer*, 1984, s. 41 samt Bertil Lundberg i SvJT 1986 s. 276). Vattenöverdomstolen ålade med bifall till käromålet svaranden att ta bort den aktuella bryggan inom en månad från lagakraftägande dom. HD ändrade denna tidpunkt till tre månader från dagen för HDs dom utan att frågan, såvitt framgår av referatet, berörts av parterna (se härom Peter Westberg, *Domstols officialprövning*, 1988, s. 394 f.).

Även i *NJA 1987 s. 648* var fråga om rätten att ha kvar en brygga i annans vattenområde. Insynen från bryggan över bostadstomten på den fastighet till vilken vattenområdet hörde ansågs utgöra sådan skada av betydelse för fastighetsägaren att någon rätt att ha bryggan kvar inte förelåg enligt 2 kap. 6 § VL (se Bertil Bengtsson, *Speciell fastighetsrätt*, 5 uppl. 1992, s. 190).

3 kap. Allmänna förutsättningar för vattenföretag

1 § Enligt 3 kap. 1 § VL skall vid tillståndsprövningen av ett vattenföretag lagen (1987:12) om hushållning med naturresurser m. m. tillämpas. I *RÅ 1993 ref. 44* fann Regeringsrätten i mål om rättsprövning att ett minikraftverk i Kalixälvens vattenområde förorsakade mer än obetydlig miljöpåverkan och att regeringens beslut att förklara företaget otillåtligt enligt 3 kap. 1 § VL därför inte stred mot 3 kap. 6 § tredje stycket natur-

resurslagen. En ledamot var skiljaktig och ville upphäva regeringens beslut.

4 § I *NJA* 1989 s. 581 var fråga om tillåtligheten av ett minikraftverk i ett orört biflöde inom primärt rekreationsområde av riksintresse för det rörliga friluftslivet. HD fann att hinder mot det ansökta företaget inte förelåg enligt 3 kap. 1–3 §§ VL. Prövning skedde beträffande 1 och 2 §§ i dessa lagrumms lydelse före den 1 juli 1987, då plan- och bygglagen (1987:10) samt lagen om hushållning med naturresurser m. m. trädde i kraft. Enligt 3 kap. 4 § VL får ett vattenföretag komma till stånd endast om fördelarna från allmän och enskild synpunkt av företaget överväger kostnaderna samt skadorna och olägenheterna av det. Syftet med bestämmelsen är att hindra tillkomsten av företag som inte är samhällsekonomiskt motiverade (se *NJA* II 1983 s. 81 ff. och Rolf Strömberg, *Vattenlagen med kommentarer*, 1984, s. 57 ff.). HDs majoritet fann företaget otillåtligt enligt 4 §, eftersom den ekonomiska nyttan av företaget och den fördel från allmän synpunkt som dess bidrag till energiförsörjningen utgjorde inte uppvägs de sammanlagda olägenheterna för fisket, för rennäringen i en sameby, från naturvårdssynpunkt och för turismen. Två ledamöter i HD var skiljaktiga beträffande utfallet av avvägningen men inte i fråga om vilka intressen som skulle vägas in. (Angående detta rättsfall se Bertil Bengtsson, *Speciell fastighetsrätt*, 5 uppl. 1992, s. 194, Gabriel Michanek *Energirätt*, 1990, s. 376 f. och den samme, *Svensk miljö rätt*, 2 uppl. 1993, s. 214.)

9 kap. Ersättning och andelskraft

1 § I *NJA* 1989 s. 529 hade sökanden träffat avtal med den lagfarne ägaren till viss fastighet angående fiskeskador. Talan om ersättning för skada under gången tid på fastighetens fiske fördes emellertid även av en tidigare ägare av fastigheten (se angående problematiken Lennart af Klintberg i SvJT 1963 s. 286 ff.). Talan ogillades av vattendomstolen och avvisades av vattenöverdomstolen. HDs majoritet fastställde avvisningsbeslutet medan en minoritet av två ledamöter ville visa målet åter till vattenöverdomstolen för prövning i sak. Majoriteten uttalade bl. a. att vattenlagens ersättningssystem bygger på att rätten till ersättning är knuten till fastigheten och att talan om ersättning för skada på fastigheten förs av den nuvarande ägaren. Den tidigare ägaren ansågs alltså inte behörig att föra talan som sakägare i målet (jfr *NJA* 1909 s. 253 och 1944 s. 676). Majoriteten diskuterade även möjligheten för vattendomstolen att efter en lämplighetsprövning enligt 13 kap. 17 § VL (11 kap. 22 § 1918 års vattenlag) pröva frågan om hur den för en fastighet utgående ersättningen skulle fördelas mellan nuvarande och tidigare ägare. I den tidigare ägarens ståndpunkt i HD kunde emellertid inte inläsas någon önskan att ens i sista hand få fördelningsfrågan prövad.

Enligt 28 § rennäringslagen (1971:437) skall ersättning för skada eller olägenhet som ej drabbar bestämd person tillfalla till hälften sameby som berörs av upphävandet av renskötselrätt och till hälften samefonden, om ej särskilda skäl föreligger. Denna fördelningsprincip tillämpas enligt ett tidigare rättsfall vid bestämmande av ersättning enligt vat-

tenlagen för intrång i renkötselrätt (se *NJA* 1979 s. 1 samt SvJT 1981 s. 604 och 1982 s. 96). Enligt *NJA* 1981 s. 610 skall rennärlagens fördelningsprincip tillämpas i vattenmål även när intrång genom vattenföretaget har skett i fiske, som omfattas av renkötselrätten. I *NJA* 1988 s. 684 hade genom ett vattenkraftsutbyggnadsföretag intrång skett i kommunikationerna till och från vissa bostadshus, som medlemmar i sameby uppfört med stöd av 16 § rennärlagen. Intrånget ansågs drabba rennärlagen och inte bestämda personer i den mening som avses i 28 § rennärlagen. Enskilda samer ansågs därför inte berättigade att föra talan om skadeförebyggande åtgärder eller om ersättning till följd av störningarna i kommunikationerna. En skiljaktig ledamot i HD ansåg att deras talan inte borde avvisas.

4 § I *NJA* 1990 s. 296 hade ett kraftbolag genom tvångsförvärv tillgodojort sig obetydliga men uppmättningsbara fallhöjder på andras fastigheter. Enligt tidigare rättspraxis skulle all uppmättningsbar fallhöjd ersättas (se *NJA* 1954 s. 287 II och SvJT 1959 s. 687). Genom lagändring år 1974 infördes emellertid den från expropriationslagstiftningen hämtade marknadsvärdeprincipen i 1918 års vattenlag (se prop. 1974:83). Ersättningsfrågorna i målet prövades enligt 9 kap. 4 § 1918 års vattenlag i lydelse efter denna lagändring (i sak motsvarande 9 kap. 4 § VL). Där föreskrivs att, om en del av en fastighet tas i anspråk eller skadas, intrångsersättning skall betalas med ett belopp som motsvarar den minskning av fastighetens marknadsvärde som uppkommer genom ingreppet. Kraftbolaget gjorde gällande att fallhöjdsförlusterna var så obetydliga att de inte hade haft någon inverkan på fastigheternas marknadsvärden. Enligt bolaget måste under alla omständigheter en eventuell minskning av marknadsvärdena anses vara täckt av tidigare utdömda ersättningar för fiske och skog. Efter en utförlig redovisning av förarbetena till 1974 års lagändring fann HD — liksom vattendomstolen — att ersättning skulle utgå. (Rättsfallet har berörts i Bertil Bengtsson, *Ersättning vid offentliga ingrepp 2 Allmänna ersättningsprinciper*, 1991, s. 62 och 66.)

13 kap. Prövningen av vattenmål

14 § Vattenmålen utgörs av ansökningsmål, stämningssmål och förrättningsmål. Stämningssmålen anges genom en uppräkningslista i 13 kap. 14 § VL. Enligt *NJA* 1991 s. 449 gäller för talan i stämningssmål enligt första punkten i angivet lagrum kravet att talan grundas på att erforderligt vattenrättsligt tillstånd saknas eller på att en vattenanläggning uppförts i strid mot en bestämmelse i ett vattenrättsligt tillstånd (se *NJA* II 1983 s. 134 f. samt av HD redovisade förarbetsuttalanden vid tillkomsten av 1918 års vattenlag). Med hänvisning härtill fann HD att tingsrätten och hovrätten inte borde ha avisat käromålet på den grunden att det var att hänföra till vattenmål.

17 § Enligt 13 kap. 17 § första meningen VL får vattendomstolen, om det är lämpligt, pröva yrkanden som har samband med vattenmålet men som rör rättsförhållanden som inte skall bedömas enligt VL. Enligt

andra meningen i paragrafen får vattendomstolen dock inte pröva frågor om äganderätt till fastigheter eller om fastighetsindelningen (se NJA II 1983 s. 136 och 11 kap. 22 § 1918 års vattenlag). Bestämmelsen i andra meningen hindrar enligt *NJA 1991 s. 704* inte att vattendomstolen ingår i en prejudiciell bedömning av en där angiven fråga för prövning av om sökanden har rådighet över vattnet inom det område där vattenföretaget skall utföras. Om det verkligen är tvistigt, huruvida sökanden eller den som har gjort invändningen är ägare till den fastighet varpå sökanden grundar sin saklegitimation, kan vattendomstolen emellertid förklara vattenmålet vilande och hänvisa parterna att lösa tvisten i särskild rättegång (se NJA II 1983 s. 137).

25 § Enligt 13 kap. 25 § VL skall fiskeriverket yttra sig om ett vattenföretags inverkan på det allmänna fiskeintresset samt föreslå de bestämmelser som behövs till skydd för fisket. Om verket finner att yttrande inte kan avges utan undersökning på platsen, skall verket anmäla detta till vattendomstolen, som förordnar om sakkunnigutredning enligt 32 §. Enligt *NJA 1990 s. 567* skall en sådan framställning om sakkunnigutredning bifallas av vattendomstolen utan egen prövning angående behovet av undersökning på platsen. (Rättsfallet har kommenterats i Henrik Edelstam, Sakkunnigbeviset, 1991, s. 421.)

50 och 66 §§ I *NJA 1992 s. 570* hade, sedan vattendomstolen genom dom meddelat tillstånd till vissa arbeten, såväl sökanden som andra sakägare fullföljt talan mot domen, sökanden med yrkande att tillståndet skulle få tas i anspråk utan hinder av att domen inte vunnit laga kraft. HD fann enhälligt att vattenöverdomstolen inte ägt meddela ett förordnande om detta utan hörande av motparterna samt med en majoritet av tre ledamöter att detta grova rättegångsfel borde föranleda återförvisning till vattenöverdomstolen. Det är att märka att HD konstaterat att särskild talan fick föras mot vattenöverdomstolens beslut att meddela verkställighetsförordnande (jfr NJA II 1953 s. 99 samt Rolf Strömberg, Vattenlagen med kommentarer, 1984, s. 256).

72 § Enligt huvudregeln i 54 kap 6 § rättegångsbalken får hovrätts beslut att visa mål åter till underrätt inte överklagas. I *NJA 1990 s. 667* fastslogs att detta fullföljdsförbud inte är tillämpligt på beslut av vattenöverdomstolen om återförvisning av syneförrättning till förrättningsman (se angående motsvarande beslut av vattendomstolen NJA II 1983 s. 149). Enligt *NJA 1993 s. 354* är särskild talan inte tillåten mot beslut av vattenöverdomstolen att inhibera av vattendomstol meddelat verkställighetsförordnande (se 54 kap. 3 och 4 §§ rättegångsbalken).

15 kap. Tillstånds giltighet, omprövning m. m.

2 § Enligt 15 kap. 2 § andra stycket VL kan vattendomstolen på ansökan förlänga den arbetstid som bestämts för ett vattenföretag, om tillståndshavaren visar att han har giltigt skäl för dröjsmålet eller att synnerliga olägenheter skulle uppstå om tillståndet förfaller (se NJA II 1983 s. 157). I *NJA 1982 s. 742* var fråga om tillämpning av en äldre motsvarighet till denna bestämmelse (2 kap. 22 § tredje stycket 1918 års vattenlag). HD

fann att sökanden visat giltigt skäl för dröjsmålet men lämnade ändå anståndsansökningen utan bifall. Enligt HD kan visserligen ny tillståndsprovning inte komma i fråga i ett anståndsfall men sådana omständigheter som inträffat i tiden efter tillståndsprovningen och som är ägnade att väsentligt påverka bedömningen av de tillåtlighetsgrunder som uppställs i vattenlagen bör kunna inverka på provningen av anståndsfrågan (se Rolf Strömberg, *Vattenlagen med kommentarer*, 1984, s. 272 och Gabriel Michanek, *Energirätt*, 1990, s. 131).

5 § Enligt 15 kap. 5 § tredje stycket VL får vattendomstolen, om ett tillstånd att inverka på vattenförhållandena inte har utnyttjats under en längre tid och det kan antas att tillståndet inte heller kommer att utnyttjas, förklara tillståndet förverkat. Däremot innebär ett konstaterat övergivande att tillståndet automatiskt förfallit och någon förverkandeförklaring behövs då inte (se NJA II 1983 s. 162 f.) I *NJA 1984 s. 790* hade ett dämningstillstånd inte utnyttjats och dammbyggnaden inte underhållits under en tid av 55 år. HD fann att dammbyggnaden fick anses ha varit övergiven och den medgivna dämningrätten härigenom förfallen.

20 kap. Kostnadsbestämmelser

1 § Vid förlikning i ett dispositivt tvistemål anses part inte skyldig att ersätta staten kostnaderna för motpartens rättshjälp även om förlikningen inneburit att parten i själva saken eftergivit sin talan (se *NJA 1976 s. 259*). I ansökningsmål gäller enligt 20 kap. 1 § VL att sökanden skall svara för sina egna och motparternas kostnader vid vattendomstolen. Utgången i målet saknar alltså betydelse för kostnadsfrågan. I *NJA 1988 s. 478* kom sökanden och motparter, som åtnjöt allmän rättshjälp, i samband med förlikning överens om att vardera parten skulle bära sin kostnad. Utan hinder av denna överenskommelse förpliktade HD sökanden att till staten betala den del av motparternas rättshjälpskostnader som inte täcktes av deras kostnadsbidrag (se Peter Fitger, *Rättegångsbalken* s. 18:30). I *NJA 1991 s. 28* förpliktade HD sökanden i ett ansökningsmål enligt VL att ersätta kammarkollegiet såsom motpart i målet för arbete i rättegången vid vattendomstolen (jfr *NJA 1957 s. 431*). I ett särskilt tillägg till HDs beslut belyses rättsutvecklingen från tillkomsten av 1918 års vattenlag.

2 § Enligt 20 kap. 2 § VL gäller bestämmelserna i 1 § inte om annat följer av 18 kap. 6 eller 8 § rättegångsbalken. I *RH 1988:50* ansåg vattenöverdomstolen att det var uteslutet att tillämpa 18 kap. 3 § rättegångsbalken eller grunderna för detta lagrum på väckande av talan om ersättning för oförutsedd skada, eftersom sådan talan handläggs i det ursprungliga vattenmålet. Däremot kunde enligt vattenöverdomstolen 18 kap. 6 § rättegångsbalken tillämpas på vidhållande av sådan ersättningstalan.

Lagen om allmänna vatten- och avloppsanläggningar

5 och 8 §§ I *RH 1991:53* var fråga om en fastighet som tidigare låg inom en allmän va-anläggnings verksamhetsområde men som genom beslut år

1981 av anläggningens huvudman kom att ligga utanför verksamhetsområdet. Fastighetsägaren begärde år 1987 att få ansluta fastigheten till va-anläggningen men hans talan om brukningsrätt ogillades av va-nämnden och vattenöverdomstolen. Vattenöverdomstolen gav uttryck för uppfattningen att en föreliggande brukningsrätt kan upphöra i och med att fastigheten hamnar utanför verksamhetsområdet, såvida inte inskränkningen av området sker i samband med krav på anslutning från fastighetsägarens sida. Vattenöverdomstolen uttalade också att det rättsförhållande som uppkommit sedan anslutning till anläggningen kommit till stånd inte bör kunna bringas att upphöra annat än vid särskilda omständigheter. (Angående detta rättsfall se Åke Bouvin och Jörgen Qviström, VA-lagstiftningen, 2 uppl. 1993, — citeras i fortsättningen Bouvin — s. 74.)

9 § Enligt 9 § andra stycket lagen om allmänna vatten- och avloppsanläggningar (VAL) inträder avgiftsskyldighet när huvudmannen upprättat förbindelsepunkt och underrättat fastighetsägaren därom. I *NJA 1981 s. 837* var frågan om storleken av den engångsavgift som skulle erläggas för en tidigare obebyggd fastighet som varit i kommunens ägo men som överlåtit efter det att förbindelsepunkt upprättats. HD godtog förfaringssättet att engångsavgiften debiteras inte när förbindelsepunkten upprättas utan först när fastigheten säljs. En ledamot var skiljaktig. HD besvarade även nekande frågan huruvida ett avtal mellan kommunen/fastighetsägaren och en markexploatör angående upplåtelse åt denne av en tillfällig dispositionsrätt till en kommunal fastighet med förbindelsepunkt för servisledning kan anses innefatta ett avtal enligt 3 § andra stycket VAL mellan kommunen/huvudmannen och exploitören angående va-anläggningens brukande. (Angående detta rättsfall se Bernhard Staedler i Förvaltningsrättslig Tidskrift 1984 s. 137, Alf Bohlin, Kommunala avgifter, 1984, s. 220 f., 228, 231, 311 och 386 samt Bouvin s. 79 f. och 126 f.)

11 § Enligt 11 § VAL svarar ny ägare av fastighet ej gentemot huvudman för avgift som förfaller till betalning före tillträdesdagen. Detta gäller såväl engångsavgift som periodiska avgifter. I *NJA 1982 s. 768* konstaterades att betalningsansvaret gentemot kommunen för avgifter åvilade ny fastighetsägare som tillträtt fastigheten innan kommunen först framställde anfordran på betalning — trots att avgiftsskyldighet inträtt före tillträdet enligt den nyss berörda bestämmelsen i 9 § andra stycket. (Angående detta rättsfall se Bouvin s. 80, Alf Bohlin, Kommunala avgifter, 1984, s. 223 och Knut Rodhe, Handbok i sakrätt, 1985, s. 371.) I *RH 1986:78* beaktade hovrätten vid fastställande av gåvoskatt för fastighet att gåvotagaren enligt VAL svarade för skuld avseende engångsavgift för fastighetens anslutning till va-nätet (avtal hade träffats om att fördela betalningen av anslutningsavgiften på delbetalningar under tio år). I fråga om 11 § VAL kan även hänvisas till *RH 1986:138*.

I *NJA 1988 s. 555* befanns en återbetalning av felaktigt påförda va-avgifter tillkomma den fastighetsägare som betalat avgifterna. Varken 11 § VAL eller grunderna för denna bestämmelse ansågs ge senare

fastighetsägare någon rätt till återbetalningen (jfr 29 a § VAL och Bouvin s. 81).

12 § Enligt 12 § VAL gäller bl. a. att en allmän va-anläggning skall vara försedd med de anordningar som krävs för att den skall fylla sitt ändamål och tillgodose skäligen anspråk på säkerhet. Om huvudmannen åsidosätter sina skyldigheter enligt 12 § i förhållande till en fastighetsägare skall han enligt 29 § ersätta skadan. I *NJA 1984 s. 721* hade en fastighetsägare i samband med regn drabbats av översvämning från en dagvattenförande avloppsledning. Har en avloppsledning dimensionerats i enlighet med vad som anges i av Svenska vatten- och avloppsverksföreningen utarbetade anvisningar, bör enligt HD lagens krav på säkerhet anses uppfyllda, såvida det inte i det särskilda fallet föreligger någon utredning som föranleder en annan bedömning. Fastighetsägarens skadeståndstalan ogillades (se Bertil Bengtsson i SvJT 1985 s. 659 f. samt med motsatt utgång *RH 1983:162*). I *NJA 1991 s. 580* fick HD ånyo ta ställning till frågan om skadestånd i anledning av en översvämning. Avgörandet får sägas innebära en viss skärpning av kraven i förhållande till det tidigare avgörandet. Enligt va-nämndens beslut, som fastställdes av vattenöverdomstolen och HD, räcker det inte att gängse dimensioneringsnormer har iakttagits. Avgörande för om lagens säkerhetskrav har uppfyllts är i stället den för ansluten bebyggelse rådande totala översvämningsrisken, bedömd med hänsyn till föreliggande säkerhetsmarginaler. Med denna principiella bakgrund förklarades huvudmannen skadeståndsskyldig gentemot fastighetsägarna. (1984 och 1991 års rättsfall har behandlats av Carl Hemström i *Juridisk Tidskrift 1991-92 s. 697-700*; se även Bouvin s. 54 f. och 149 samt Bertil Bengtsson i SvJT 1993 s. 776.)

24 § Enligt 24 § VAL får avgifter som en huvudman för allmän va-anläggning tar ut inte överskrida vad som behövs för att täcka nödvändiga kostnader för anläggningen. När i en kommuns allmänna va-anläggning ingår flera från varandra skilda va-verk skall enligt *NJA 1981 s. 640 II* bedömningen av om självkostnadsregeln i 24 § iakttagits ske med hänsyn till kostnaderna vid den allmänna va-anläggningen i dess helhet (se Alf Bohlin, *Kommunala avgifter*, 1984, s. 298 ff. och Bouvin s. 43 och 113; rättsfallet behandlas även vid 26 § nedan). I *NJA 1988 s. 457* ålades en kommun (Stockholms stad) att till en fastighetsägare (bostadsrättsföreningen Trumslagaren) återbetala va-avgifter till den del dessa överskridit vad som fått tas ut enligt 24 § (rättsfallet behandlas även vid 14 § lagen om statens va-nämnd). Sedan va-nämnden och vattenöverdomstolen förpliktat kommunen till viss återbetalning meddelade HD ej prövningstillstånd beträffande frågan om kommunen för åren 1975-1981 tagit ut avgifter av föreningen, vilka överstigit vad som fått uttagas enligt 24 § (se härom Ulf Lindquist, *Kommunala befogenheter*, 4 uppl. 1993, s. 118 ff. och Bouvin s. 113 f.). Prövningstillstånd meddelades däremot beträffande frågan om kommunen kunde åläggas återbetalningsskyldighet. HD fastställde vattenöverdomstolens domslut angående återbetalningsskyldighet och anförde att det av vedertagna civilrättsliga och offentligrättsliga grundsatser fick anses följa att återbetalningsskyldighet uppkommer,

såvida inte särskilda omständigheter talar för en annan bedömning. En sådan särskild omständighet kan tänkas vara exempelvis att huvudmannen sörjt för eller ämnar sörja för att vad som uttagits för mycket kommer avgiftskollektivet till godo. (Detta hade inte påståtts i det aktuella målet men numera kan hänvisas till NJA 1994 s. 10 I — Göteborgs kommun ålades återbetalningsskyldighet — och II — Örebro kommun slapp återbetalningsskyldighet.) Enligt HD ligger det vidare i sakens natur att återbetalningsskyldighet för avgifter som erlagts i enlighet med fastställd och lagakraftvunnen taxa kan aktualiseras endast i händelse av en väsentlig avvikelse från självkostnaderna (i förevarande fall i genomsnitt 18 procent under de aktuella åren). HD fann vidare att ränta på belopp som omfattades av återbetalningsskyldigheten skulle utgå som s. k. avkastningsränta enligt räntelagen. (Angående detta rättsfall, det s. k. Trumslagarmålet, se Ulf Lindquist a. a. s. 120 f., Bouvin s. 113 f. och Ingvar Paulsson m. fl., Den nya kommunallagen, 1993, s. 93.)

26 § Enligt 26 § VAL skall avgiftsskyldighet fördelas mellan fastigheterna efter skälig och rättvis grund. Fördelningsregeln i 26 § tillämpas inte bara av HD vid prövningen av den individuella avgiftsskyldigheten utan även av Regeringsrätten efter kommunalbesvär beträffande den kommunala taxa som skall ligga till grund för avgiftsuttaget. Enligt *RÅ 1982 2:20* skall avgiftsfördelningen så långt möjligt ske med generella regler i taxan och inte genom undantagsregler med individuell prövning (se Alf Bohlin, Kommunala avgifter, 1984, s. 475 f., Ulf Lindquist, Kommunala befogenheter, 4 uppl. 1993, s. 114 och 117, Ingvar Paulsson m. fl. Den nya kommunallagen, 1993, s. 93 samt Bouvin s. 124 och 126). Enligt *RÅ 1985 2:66* hindrar fördelningsprincipen inte att anläggningsavgift påverkas av tomtytan men tomtytan får inte bilda underlag för den större delen av avgiften (se Ulf Lindquist a. a. s. 117 och Bouvin s. 124).

Enligt *NJA 1981 s. 640 I* bör 26 § VAL tolkas så att va-avgift i princip skall bestämmas med hänsyn till den huvudsakliga nytta, som varje särskild fastighet har av va-anläggningen och med bortseende från huvudmannens individuella kostnader för fastigheten i fråga. Enligt HD måste emellertid kravet på skälig och rättvis fördelning anses innebära, att nyttoprincipen kan och skall frångås när det beträffande viss fastighet föreligger sådana särförhållanden i fråga om dess beskaffenhet och läge eller förhållandena i övrigt som är ägnade att relativt sett avsevärt fördyra eller förbilliga va-försörjningen till fastigheten. Beträffande den i målet aktuella fastigheten förelåg det inte några sådana omständigheter. Kravet på skälighet och rättvisa i 26 § måste enligt HD också anses innebära att storförbrukare är berättigade till mängdrabatt i vissa fall, om det visas att de relativa kostnaderna för förbrukarens va-försörjning på grund av den stora förbrukningen är avsevärt lägre än för en normalförbrukare. När det kan komma i fråga att även ta hänsyn till de individuella kostnaderna för en fastighets va-försörjning skall enligt *NJA 1981 s. 640 II* (som redan har behandlats vid 24 §) kostnadsjämförelsen ske med utgångspunkt i produktionskostnaderna vid den allmänna va-anläggningen i dess helhet. (Angående *NJA 1981 s. 640 I* och *II* se Alf

Bohlin a. a. s. 442, 465 ff. och 468, Gabriel Michanek, *Energirätt*, 1990, s. 441 f., 444 och 446, Ulf Lindquist a. a. s. 113 f. samt Bouvin s. 119 och 120.)

Med utgångspunkt i uttalandena i 1981 års rättsfall godtog HD i *NJA 1993 s. 700 I och II* vid prövning enligt 26 § VAL att kommunen för vissa fastigheter antagit en särtaxa med förhöjd anläggningsavgift respektive fastställt en tilläggsavgift utöver den gällande taxans anslutningsavgift. I rättsfallet I var det fråga om Särön inom Kungsbacka kommun och särtaxan hade efter kommunalbesvär godkänts av kammarrätten. HDs dom, som var enhällig, innebar en ändring av va-nämndens och vattenöverdomstolens avgöranden. I rättsfallet II var det fråga om vissa fastigheter inom Perstorps kommun och tilläggsavgifterna kan sägas ha framtvingsats genom att tidigare kommunala beslut angående taxan efter kommunalbesvär upphävts av kammarrätten. HDs dom, som bestämdes av en majoritet av tre ledamöter, innebar även i detta fall en ändring av va-nämndens och vattenöverdomstolens avgöranden.

I ett tidigare avgörande har kommunens åtgärd att vid nybyggnad påföra fastighetsägaren ny engångsavgift även till den del nybyggnaden motsvarade tidigare bebyggelse på fastigheten ansetts stå i strid med 26 § VAL (se *NJA 1978 s. 596*, *SvJT 1981 s. 606*, Alf Bohlin a. a. s. 455 och 459 samt Bouvin s. 138). Principen bekräftades i *NJA 1983 s. 843* trots att någon engångsavgift aldrig betalats för ursprungsfastigheterna som bebyggts och anslutits under senare hälften av 1800-talet (se Bouvin s. 138). I *NJA 1985 s. 424* prövades engångsavgiften för en fastighet som bildats genom avstyckning från en fastighet som redan var ansluten till den kommunala va-anläggningen. I den tillämpliga va-taxan var engångsavgiften uppdelad i dels en grundavgift, dels en avgift för varje byggnad avsedd för bostadsändamål, dels en avgift vars storlek gjorts beroende av den särskilda fastighetens tomtyta. Det fastställdes att tomtteavgift inte skulle utgå i den mån tomttefaktor kunde anses beaktad redan vid fördelning av avgiftsskyldigheten som skedde i samband med att ursprungsfastigheten anslöts till va-anläggningen (se Bouvin s. 139). I *RH 1987:102* fann vattenöverdomstolen att tomttefaktor som grund för avgiftsberäkning för "bostadsfastighet", avstyckad från en till va-anläggningen ansluten jordbruksfastighet, inte kunde anses beaktad redan vid fastställandet av anslutningsavgift för stamfastigheten.

26 § VAL har även tillämpats i *RH 1982:69* (anmärkt som konsumentvänligt av Bertil Bengtsson i *Festskrift till Lars Welamson s. 41 not 63*).

27 § Enligt *NJA 1988 s. 503 I* är huvudmannens avgiftsfordran på en privatperson, vare sig avgiften är av engångsnatur eller den utgår periodiskt, en sådan konsumentfordran som är underkastad treårspreskription enligt 2 § andra stycket preskriptionslagen (1981:130). Huvudmannen är alltså i detta sammanhang att anse som näringsidkare. (Angående detta rättsfall se Bouvin s. 81 f. och Stefan Lindskog, *Preskription*, 1990, s. 401 f.)

28 § Enligt 28 § VAL kan huvudman träffa avtal med fastighetsägare om sådan va-fråga som inte regleras i allmänna bestämmelser eller taxa (se Bouvin s. 65 f. samt *NJA 1974 s. 590* och *SvJT 1977 s. 202*). I *RH 1985:21*

fann vattenöverdomstolen att avtalsklausul om rätt för ägare av fastighet, ansluten till kommunens va-anläggning, att avgiftsfritt begagna kommunens befintliga och blivande vatten- och avloppsledningar gällde framför bestämmelse i en senare antagen kommunal va-taxa vari avgiftsskyldighet i visst hänseende föreskrevs. I sin utförliga dom anförde vattenöverdomstolen att en rättstillämpning i enlighet med *NJA* 1974 s. 590 leder till att avtal mellan huvudman och brukare, ingångna efter ikraftträdandet av lagen (1955:314) om allmänna vatten- och avloppsanläggningar med dess starka offentlighetsrättsliga markering, utan inskränkning kommer att kunna sättas ur spel genom en taxeändring (se Bouvin s. 66). Det i 1985 års rättsfall aktuella avtalet hade emellertid träffats redan år 1933 och vattenöverdomstolen fann efter en tolkning av avtalet att detta inte förlorat sin giltighet.

29 § Har huvudman eller fastighetsägare överskridit sin rätt eller åsidosatt sin skyldighet i förhållande till den andre, skall han enligt 29 § VAL återställa vad som rubbats eller fullgöra vad som eftersatts samt ersätta skadan. I fråga om skadeståndsskyldighet för huvudmannen vid översvämning från dagvattenförande avloppsledning kan hänvisas till de vid 12 § behandlade rättsfallen *NJA* 1984 s. 721 och 1991 s. 580 samt *RH* 1983:162. I *NJA* 1983 s. 209 hade från en fastighet som var ansluten till Stockholms kommuns allmänna va-anläggning till följd av fel på ett oljeeldningsaggregat olja runnit ut i va-anläggningens spillvattennät, vilket orsakat kommunen kostnader för sanering. Fastighetsägaren ansågs ersättningsskyldig enligt 29 § oberoende av vållande. (Ett ansvar oberoende av vållande har sedan bekräftats för huvudmannens del i de redan behandlade rättsfallen *NJA* 1984 s. 721 och 1991 s. 580.) Det i målet aktuella förbudet att släppa ut olja ansågs av HD (majoriteten) inte bara gälla positivt handlande utan också underlåtenhet att vidta sådana åtgärder att oljan inte kommer ut i avloppsanläggningen. Beträffande skadeståndets omfattning ansågs kostnad för administrationsarbete, som utförts inom kommunens va-verk i samband med saneringen men som inte motsvarats av särskilda utgifter för kommunen, inte vara ersättningsgill skada. Denna kostnad ansågs inte heller kunna ersättas som rättegångskostnad. (Angående detta rättsfall se Bouvin s. 148 f., Bertil Bengtsson i *SvJT* 1985 s. 659, Jan Hellner, *Skadeståndsrätt*, 4 uppl. 1985, s. 107 f. och 168, densamme, *Rättsteori*, 1988, s. 64, *JK*-beslut 1984 s. 288 f. samt Lena Olsen, *Ersättningsklausuler*, 1986, s. 32.) I *NJA* 1993 s. 764 hade försäkringsaktiebolaget Skandia betalat ut ersättning till fastighetsägare för översvämningsskador och förde sedan regresstalan vid va-nämnden mot huvudmannen (Kungsbacka kommun). Enligt 25 § första stycket lagen (1927:77) om försäkringsavtal föreligger regressrätt om skadevållaren enligt lag är skyldig att utge skadestånd oberoende av vållande. Skandia ansågs ha regressrätt enligt denna bestämmelse trots att huvudmannens strikta ansvar inte följer av uttrycklig lag utan vilar på en i rättspraxis införd regel. HD diskuterade även vilket beviskrav som gällde för Skandia och anförde härom: "Vid en samlad bedömning av bevisningen i nu ifrågavarande hänseende får det anses att Skandia gjort sitt påstående om att det vatten som orsakat översvämningen trängt upp

ur avloppen för spillvatten klart mer sannolikt än att skadeorsaken varit inträngande dagvatten. Skandia får härmed anses ha fullgjort sin bevisbörda vad gäller frågan om hur vattnet kommit in i fastigheten.” (Se *NJA* 1991 s. 481 och där anmärkta rättsfall, bl. a. *NJA* 1981 s. 622 som behandlas nedan vid upphävda 30 § miljöskyddslagen.)

37 § Va-nämnden är enligt 37 § VAL behörig att pröva — förutom vissa frågor om inlösen av va-anordningar och ersättning för sådana anordningar — tvister i va-frågor mellan fastighetsägare och huvudman. I *NJA* 1982 s. 298 ansågs va-nämnden behörig att pröva av en samfällighetsförening väckt talan mot huvudman för allmän va-anläggning om skyldighet för denne att träffa avtal med föreningen om brukande av anläggningen. Två ledamöter ville — liksom va-nämnden och vattenöverdomstolen — avvisa föreningens talan. (Angående detta rättsfall se Bouvin s. 160 och Per Olof Ekelöf, *Rättegång II*, 7 uppl. 1985, s. 41.) Frågor om va-nämndens behörighet har också varit aktuella i *NJA* 1987 s. 689 samt *RH* 1981:123, 1986:47 och 139 (se Lars Welamson i SvJT 1989 s. 507 och 510 samt Bertil Bengtsson i SvJT 1990 s. 72).

Lagen om statens va-nämnd

14 § Enligt 14 § andra stycket lagen om statens va-nämnd kan part på begäran tillerkännas ersättning av motparten för kostnad vid va-nämnden, om det finns särskilda skäl för det. I det vid 24 § VAL behandlade rättsfallet *NJA* 1988 s. 457 (det s. k. Trumslagarmålet) ansågs särskilda skäl föreligga (”ett pilotmål av stort allmänt intresse för allmän va-anläggnings huvudmän och brukare”) att förplikta Stockholms stad att ersätta föreningens rättegångskostnader vid va-nämnden (se Bouvin s. 169).

21 § I 21 § lagen om statens va-nämnd hänvisas beträffande rättegången i hovrätten till rättegångsbalkens bestämmelser om tvistemål och om besvär. I *NJA* 1988 s. 106 fann HD vid en prövning enligt 50 kap. 21 § tredje stycket rättegångsbalken att vattenöverdomstolen inte ägt avgöra målet utan huvudförhandling.

23 § Enligt *NJA* 1982 s. 699 erfordras prövningstillstånd vid fullföljd av talan mot beslut varigenom vattenöverdomstolen avisat vadetalan mot beslut av va-nämnden därför att vadetalan ej fullföljts inom rätt tid (se Lars Welamson i SvJT 1989 s. 606; frågan huruvida talan mot va-nämndens beslut fullföljts i rätt tid borde rätteligen ha prövats av va-nämnden).

Miljöskyddslagen

4 § Enligt 4 § miljöskyddslagen (ML) skall för miljöfarlig verksamhet väljas sådan plats att ändamålet kan vinnas med minsta intrång och olägenhet utan oskäligen kostnad. I *NJA* 1993 s. 645 förklarade HD att en med stöd av väglagen (1971:948) fastställd arbetsplan utgör hinder mot prövning vid fastighetsdomstol av vägföretaget enligt 4 § ML. En ledamot kom till motsatt resultat och åberopade bl. a. att undantagsbestämmelsen i 6 § tredje stycket andra meningen ML för väg, vars anläggande

prövas i särskild ordning, inte har någon motsvarighet i 4 § med avseende på lokaliseringen. I *RH 1985:29* prövades tillåtligheten av miljöfarlig verksamhets lokalisering (en marina på Ljusterö) på talan av ägare av andra fastigheter (se Staffan Michelson i SvJT 1986 s. 109 f. med kritik av hovrättens uttalanden om kändenas beviskyldighet).

10 § I 10 § ML anges att regeringen får meddela föreskrifter bl. a. om att vissa slag av fabriker eller andra inrättningar inte får anläggas utan tillstånd. Detta innebär att anläggandet av inrättningen inte ens får påbörjas innan tillstånd har meddelats. Överträdelse av förprövningsplikten kan föranleda straff enligt 45 §. I *NJA 1993 s. 608* ansökte ett företag om tillstånd enligt ML för byggande och drivande av en anläggning för verksamhet som var tillståndspliktig och lät härefter installera en anläggning som kunde användas för detta ändamål. Åtal mot företrädare för företaget ogillades av HD (liksom av tingsrätt och hovrätt) med hänsyn till att anläggningen kunde användas även för tillståndsfri verksamhet och att det fick godtas att företaget redan när anläggningen installerades hade avsett att nyttja den på detta sätt om inte tillstånd lämnades. Två ledamöter var skiljaktiga och ville bifalla åtalet. I *RH 1992:12* ansåg hovrätten brott mot förprövningsplikten vara ringa och ogillade åtalet.

I *RÅ 1992 ref. 51* som rörde avgift för myndigheters verksamhet enligt ML ansågs bark som använts som råvara vid framställning av jordförbättringsmedel inte vara avfall (se 10 § 3 ML).

30 § (upphävd) Ersättningsbestämmelserna i ML har överförts till miljöskadelagen men här bör ändå nämnas det viktiga rättsfallet *NJA 1981 s. 622* som innebar en lindring av kravet på bevisning om orsakssammanhanget (se numera 3 § tredje stycket miljöskadelagen och *NJA 1991 s. 481* och där anmärkta rättsfall samt *NJA 1993 s. 764* som behandlats vid 29 § VAL). I fråga om beviskravet vid tillämpning av ML kan även hänvisas till *RH 1988:20*.

40 § I *NJA 1984 s. 602* hade länsstyrelsen med stöd av 40 och 47 §§ ML först förelagt ett konkursbo att transportera bort miljöfarligt avfall och därefter, då föreläggandet inte efterkommits, anmodat kronofogdemyndigheten att ombesörja transporten på konkursboets bekostnad. I mål angående utmätning för kostnaderna gjorde konkursboet invändningar mot länsstyrelsens beslut. HD uttalade att möjligheterna är ytterligt begränsade att i ett utökningsmål underkänna en exekutionstitel. När det gäller sådana administrativa beslut som det aktuella bör detta enligt HD komma i fråga endast om beslutet framstår som uppenbart felaktigt. Så var inte fallet. (Angående detta rättsfall se Torkel Gregow i SvJT 1992 s. 5 ff. med viss principiell kritik samt Magnus Pfannenstill i *Juridisk Tidskrift 1992-93 s. 106* där den bakomliggande materiella frågan om ett konkursbos ansvar för miljöfarlig verksamhet belyses; se i den delen även ett tillägg till HDs beslut av Bertil Bengtsson samt SvJT 1993 s. 391 ff.)

45 § I fråga om tillämpning av straffbestämmelserna i 45 § ML kan hänvisas till de vid 10 § behandlade rättsfallen *NJA 1993 s. 608* och *RH 1992:12*. I *NJA 1981 s. 952* var fråga om brott mot 45 § ML i lydelse före

den 1 juli 1981 (då rekvisitet att "allmän eller enskild rätt kan kränkas" togs bort; se Bernhard Staedler i Förvaltningsrättslig Tidskrift 1984 s. 132 f.). I fråga om tillämpningen av 45 § ML kan även hänvisas till *RH 1989:58* angående åsidosättande av villkor som Koncessionsnämnden för miljöskydd uppställt i tillståndsbeslut.

48 § Enligt 48 § ML överklagas beslut av länsstyrelsen hos Koncessionsnämnden för miljöskydd. I ML anges inte förutsättningarna för att en enskild person skall få överklaga ett tillståndsbeslut (jfr 48 a § ML). I *RA 1993 ref. 97* som avsåg rättsprövning hade länsstyrelsens beslut att meddela tillstånd till bergtäkt överklagats till koncessionsnämnden av bl. a. ägarna till en närbelägen fastighet med åberopande av att beslutet stred mot deras enskilda intressen och mot vissa allmänna intressen. Koncessionsnämnden fann att överklagandena såvitt avsåg allmänna intressen inte kunde tas upp till prövning. Regeringsrätten fann att koncessionsnämndens beslut i den delen stred mot en rättsregel i den mening som avses i 1 § lagen (1988:205) om rättsprövning av vissa förvaltningsbeslut och upphävde beslutet. En ledamot var skiljaktig för motsatt utgång.

Miljöskadelagen

I *NJA 1992 s. 896* var fråga om skadestånd på grund av sprängningsarbete. HD uttalade bl. a. att det sprängningsarbete som utförts inte kunde anses ha varit sådant att skyldigheten att ersätta därav orsakade skador var begränsad enligt 1 § tredje stycket miljöskadelagen med hänsyn till att störningen varit ortsvanlig eller eljest av allmänt förekommande art samt att bolaget därför var enligt 1 och 3 §§ miljöskadelagen oberoende av vållande ansvarigt för eventuella skador som sprängningarna orsakat i omgivningen. Med hänsyn till det nära tidssambandet mellan sprängningarna och sprickan i fasadputsens på byggnaden förelåg enligt HD övervägande sannolikhet för att sprickbildningen i vart fall utlösts genom de vibrationer som sprängningarna åstadkom. Eftersom till skadans uppkomst även bidragit att putsen varit i mindre gott skick, fann HD att bolaget skäligen borde svara för hälften av den uppkomna skadan. (Angående detta rättsfall se Bertil Bengtsson i SvJT 1993 s. 772 f.; se även SvJT 1994 s. 542.) I fråga om miljöskadelagen kan rent allmänt hänvisas till Bertil Bengtssons uppsats *Bör miljöskadelagstiftningen reformeras* (i SvJT 1993 s. 373 ff.).